ТИПИ КОМУНІКАТИВНИХ ХОДІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОХВАЛИ У АНГЛОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Наталя БІГУНОВА
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Анотація

Стаття присвячена конверсаційному аналізу англомовного художнього мовлення, в якому персонажі висловлюють похвалу. Вивчення варіативності комунікативних ходів, що реалізують похвалу у персонажному діалозі, показує, що у половині контекстів вибірки похвала вживається у формі ініціювального комунікативного ходу (51.46% епізодів); у формі реагувального комунікативного ходу вона вживається дещо рідше (40.05% епізодів). Функцію прикінцевого комунікативного ходу похвала виконує в 8.49% її реалізацій. В статті пропонується аналіз зміни комунікативних ролей мовців під час висловлення похвали.

Ключові слова: *літературний дискурс, мовленнєвий акт, похвала, комунікативний хід.*

Вступ. Пропонована розвідка містить результати конверсаційного аналізу англомовного художнього діалогу, а саме контекстів вираження похвали.

Конверсаційний аналіз – це методика емпіричного дослідження діалогічного усного мовлення, що застосовується для вивчення обумовленості вибору мовцями мовних і немовних засобів спілкування наявними у них інтенціями, попередніми знаннями і очікуваннями; він слугує вивченню зміни комунікативних ролей та причин, що їх обумовлюють.

Конверсаційним аналізом вже півстоліття опікуються такі зарубіжні вчені, як Х. Сакс, Е. Щеглоф, Дж. Джефферсон, М. Каултард, А. Стенстром. Е. Цуі (Sacks, Schegloff, Jefferson, 1974; Coulthard, 1977, Stenstrom, 1984; Tsui, 1994) та ін. Проте, зміни комунікативних ролей англомовного художнього діалогу під час вираження похвали ще не слугували предметом окремої розвідки.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю реплікової побудови вираження похвали та її сприйняття співрозмовником.

Матеріал дослідження утворюють 750 контекстів вираження похвали в англомовному літературному дискурсі, вилучених методом суцільної вибірки із англомовних художніх творів кінця XX – початку XXI століття.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано спеціальний лінгвістичний дослідницький метод – конверсаційний аналіз, який дозволяє вивчити зміну ролей у діалогічному спілкуванні, встановити типи комунікативних ходів та їхні функції щодо розвитку дискурсу в цілому.

Комунікативний крок є формально-структурною одиницею діалогу, «тим, що говорить один співрозмовник перед тим, як інший співрозмовник починає говорити» (Sacks, Schegloff, Jefferson, 1974: 701). Комунікативний хід визначають як вербальну або невербальну дію одного з учасників, мінімальний значущий елемент, який розвиває взаємодію, просуває спілкування до досягнення спільної комунікативної мети (Coulthard, 1977: 69; Edmondson, 1981: 6; Owen, 1983: 31; та ін.).

Результати. На наше переконання, комунікативний хід може збігатися з комунікативним кроком, може складатися з двох і більше комунікативних кроків, головне для ходу – реалізувати задум мовця. Зокрема похвала може бути підтримана адресатом або сприйнята з подивом, тобто реалізувати похвалу шляхом одного реплікового кроку мовцю не завжди вдається. Комунікативний хід похвали може складатися з декількох комунікативних кроків. Крім того, за нашими даними, в межах одного реплікового кроку може бути два ходи – наприклад, вітання та похвала.

Відомо, що мовленнєві акти можуть формулюватися як ініціювальні, реагувальні або прикінцеві (follow-up) комунікативні ходи (Tsui, 1994: 25). Адресант і адресат похвали використовують наступні схеми: 1) похвала – реакція, 2) стимул – похвала, 3) стимул – реакція – похвала. Зміна комунікативних ролей є звичною для комунікантів операцією, обумовленою їхнім соціокультурним досвідом. Способи зміни комунікативних ролей є у багатьох випадках прогнозованими.

Слід зазначити, що в комплексному діалогічному спілкуванні висловлювання похвали не завжди легко «розкласти» за трьома пропонованими схемами. Безумовно, існують і більш складні обміни – трансакції. Ми свідомо не включаємо інтерпретацію і підрахунок кількісної представленості таких складних фрагментів діалогу, щоб не відійти в бік від найбільш типових варіантів, що вимагають лінгвістичного осмислення. Крім того, так звані «вставні епізоди», які можуть переривати або включати похвалу, також не бралися до уваги у зв'язку з їхньою другорядністю для реалізації комунікативної інтенції адресанта похвали.

Перш за все, зосередимося на особливостях комунікативної реалізації похвали як ініціювального комунікативного ходу. Похвала формулюється як ініціювальний комунікативний хід в 51.46% контекстів вибірки.

Наведемо контекст, в якому, розповідаючи новину дружині, чоловік позитивно оцінює поведінку своєї падчерки: хвалить її за мудрість. Комунікативний крок адресанта оцінки в цьому випадку включає два ходи: декларатив і похвалу-експресив:

«*Garth», said James with an in-the-know satisfaction that irritated Kate, «is trying to throw himself back.* ***She's handling him with wonderful cool***» (Trollope, 1993: 208).

Похвала часто виступає комплексним комунікативним ходом, що складається з декількох комунікативних кроків. Незалежно від реакції співрозмовника, ініціатор похвали зазвичай наводить нові й нові аргументи. Наведемо мовленнєвий обмін, в якому двокроковість похвали третій особі обумовлена недовірою співрозмовниці (Керолайн не вірить тому, що юна Джорджина може пам'ятати Еллу – об'єкт похвали):

«***I liked Ella***», said Georgina mulishly. «*You cann't possibly remember Ella», said Caroline. «I do», said Georgina. «**She was really nice, she used to sing me songs. And Charles used to play the guitar***» (Wickham, 1996: 16).

У наступному епізоді слідом за першим ініціювальним ходом похвали, який складається з трьох актів: експресива і двох декларативів, йде реагувальний хід адресата похвали, після якого адресант похвали продовжує розвивати свою думку, наводячи нові аргументи, в результаті чого другий комунікативний крок адресанта похвали містить шість мовленнєвих актів: експресив, чотири декларатива і ще один експресив. Адресат похвали приймає її із задоволенням:

«***You've excelled yourself**», I told him. «**We've painted everything, and you haven't even spilled one single drop of paint***».

He went all silly, «That's the first time you've ever praised me».

«***Well, you deserve it. You worked hard. You found the sale department. You chose the colour, and now it looks an absolute treat. Well done, that man**!» I swear Dicky blushed bright pink* (Cox, 2009: 150).

Далі розглянемо реалізацію похвали реагувальним комунікативним ходом.

Похвала як бехабітив є потенційно реактивною: адресант похвали реагує на вчинки адресата, на його поведінку, позитивно оцінюючи їх. Похвалу в формі реагувального комунікативного ходу зафіксовано в 40.05% всіх досліджених контекстів. Наведемо ситуацію, в якій мати розповідає жінці-детективу про те, що вона намагається ставитися однаково до всіх своїх дітей і, в результаті, отримує похвалу, яка є реагувальним комунікативним ходом співрозмовниці:

«*But my other children are also very important to me. I make no distinction between my children. They are all the same. Equal-equal*».

«***That's the best way to do it**», said Mma Ramotswe. «If you favour one, then that leads to a great deal of bitterness*» (Smith, 2010: 99).

У наступному епізоді організаторка весільного свята отримує похвалу замовниці за те, що вона готова до будь-якої несподіванки на весіллі і передбачила «запасні шляхи»:

«*You have emergency rose petals?» I say in disbelief.*

«Sweetheart, I have every eventuality covered». She twinkles at me. «This is why you hire a wedding planner!»

«*Robin», I say* **honestly**. *«**I think you're worth every penny**». I put an arm round her and give her a kiss* (Kinsella, 2002: 375).

Похвала третій особі як реагувальний хід має місце при згадці в розмові про риси, поведінку або вчинки цієї особи, наприклад:

«*I rather hoped to meet Miss Bain», Beatrice said.*

«Gone to her refuge. Willn't be back till suppertime».

«*Refuge?» «Battered women. Goes to listen. And take the children to the lavatory*».

«***How very good of her***» (Trollope, 1993: 100).

Наведений приклад містить вставний епізод, який складається з наступних кроків: твердження «*Gone to her refuge*», непорозуміння «*Refuge*?» і трикрокового роз'яснення «*Battered women. Goes to listen. And take the children to the lavatory*». Похвала виникає як реагувальний хід у відповідь на роз'яснення.

Дослідження показує, що похвала як реагувальний комунікативний хід може бути спровокована несправедливим з точки зору слухача негативним висловлюванням про третю особу: в такому випадку адресанту похвали доводиться заперечувати співрозмовнику і «рятувати обличчя» несправедливо скривдженої людини, як наприклад, в такій ситуації:

«*She's probably bonkers», said Greta.*

*«I wouldn't say that», said Magnus. «**She was highly intelligent and very sweet**».*

«How could you know?»

«I met her when I went to visit Margaret», said Magnus (Spark, 2006: 106).

Слід зазначити, що в даному випадку реагувальний хід похвали не переконує співрозмовника і він, в свою чергу, реагує на похвалу квеситивом, що виражає недовіру, і адресанту похвали доводиться здійснювати ще один пояснювальний крок-декларатив. Проте, реагувальний характер висловлювання похвали не викликає сумнівів.

Слід зазначити, що висловлювання похвали не завжди вкладаються в чітку схему: репліка-ініціація – похвала-реакція. Наприклад, якщо похвала третій особі виникає як реакція на запит-квеситив, то ініціатор даної теми, в свою чергу, реагує на похвалу згодою або незгодою. У такому обміні перше висловлювання похвали є, з одного боку, реагувальним комунікативним ходом, а з іншого боку – стимулом для другого ма похвали:

«*What did you think of Keith?»*

*«**Oh, rather a nice little thing**», I said warily.*

*«**He's certainly an improvement on some of Pier's friends**», said Rowena* (Pym, 2009: 231).

Реалізація висловлювань похвали комунікативним прикінцевим ходом (*follow-up*) спостерігається у вибірці в значно меншій мірі, ніж ініціювальним і реагувальним ходами, і становить 8.49%. у цьому випадку ініціатор мовленнєвого обміну відправляє запит-квеситив і, отримавши ствердну реакцію-декларатив, доходить до висновку про позитивні риси третьої особи. Таким чином, виникає прикінцева похвала-експресив:

«*I suppose you know they murdered their own Royal family?» «Yes, Miss Fay told us». «**Sensible woman, Alice Faye. One of the old school***» (Mackay, 1995: 183).

Прикінцевий хід похвали виконує функцію підбиття підсумку обміну репліками. Наприклад, відповіддю на ініціювальний хід-декларатив Мерріон служить двохчленний хід Алана: підтвердження і уточнення, після якого Меріон остаточно формулює свою позитивну оцінку обговорюваної особи.

«*I imagine», Merrion said, «that once she's on your side, she stays there».*

«Just about», Alan said. «Though she wouldn't pull any punches».

*«**I like her***» (Trollope, 1993: 193).

Щодо можливих варіантів формулювання похвали у формі вставних і побічних епізодів, ми не підраховували їхню кількість – таких прикладів дуже мало. Проте, слід навести приклад такої комунікативної побудови: у пропонованому нижче мовленнєвому обміні Кей запрошує Міккі відвідати її. Міккі не хоче цього робити через її сусіда і власника будинку – лікаря-гомеопата на ім'я Леонард. Розмова переключається на Леонарда. Неприязнь до нього Міккі відволікає Кей від наміченої раніше теми: вона змушена «захищати обличчя» Леонарда. Таким чином, виникає вставний епізод: квеситив та експресив в межах реплікового кроку Міккі і аргументована похвала-реакція з боку Кей, яка включає два експресиви, два асертиви йдиректив:

«*You could always come and visit me».*

«At Mr. Leonard's?» Mickey made a face. «He gives me the creeps».

*«**He's all right. He's a miracle worker. One of his patients told me. He cured her shingles**. He could fix your chest*» (Waters, 2011: 106).

Складність інтерпретації варіативності комунікативних ходів похвали демонструє наступний фрагмент, який починається з похвали співрозмовниці, формульованій як ініціювальний хід: Кіті переказує похвалу своїй співрозмовниці, Ганні, від її матері. Проте, іллокутивна мета Кіті – позитивно вплинути на емоційний стан Ганни – не реалізується. Ганна переживає про те, що її мати була нав'язливою, що викликає здивування і протест Кіті, і її прикінцевий хід включає комплексну похвалу матері Ганни. Вираження похвали матері Ганни відбувається за допомогою двох реплікових кроків, оскільки Кіті доводиться усувати непорозуміння і недовіру. В результаті друга похвала в даному обміні (*She's so kind*) розуміється нами як прикінцевий хід незгоди:

«*Your mother», she said to Anna, «**thinks you are so clever to have found us***».

Anna said hastily, «She doesn't mean to be patronizing».

«*Of course not!» Said Kitty in surprise. «**She's so kind**».*

*Anna stared. «**And brave**», said Kitty, taking out her needlepoint.*

«Brave?» Kitty unwound skeins of pink and beige wool.

«Brave. I'm not brave, so I always spot it in others» (Trollope, 1992: 29).

Таким чином, у наведеному обміні є й ініціювальний хід похвали, і похвала як прикінцевий хід; в трансакцію також входить вставний епізод (недовіра – підтвердження). Даний контекст експлікує складність конверсаційного аналізу висловлювань похвали і неприпустимість спрощення і «причісування» конверсаційної структури художнього діалогу.

Висновки. Отже, в художній літературній комунікації похвала входить до складу двоскладових або трискладових мовленнєвих обмінів. Якщо в процесі реалізації іллокутивного наміру комуніканта виникає нерозуміння з боку співрозмовника, то структура епізоду ускладнюється вставним або побічним епізодом. Підрахунок частотності функціонування похвали як різних типів

комунікативних ходів свідчить про те, що похвала формулюється як ініціювальний, реагувальний або прикінцевий комунікативний хід.

Похвала тяжіє до ініціювальної позиції в діалогічному спілкуванні в цілому і в окремих його епізодах зокрема. Адресант похвали відразу готовий поділитися своїм позитивно-оцінним ставленням до певного об'єкту і позитивним емоційним «зарядом» зі співрозмовником. Висловлюючи похвалу, адресант проявляє ініціативу частіше, ніж реагує на висловлювання співрозмовника, тобто комуніканти охочіше вступають в комунікацію або розвивають її в позитивному ключі, ніж просто позитивно підтримують вже розпочату комунікацію.

Література

1. Coulthard M. An Introduction to Discourse Analysis. London, Longman, 1977. 195 p.
2. Cox J. Divorced and Deadly. London, Harper Collins Publishers, 2009. 240 p.
3. Edmondson W. Spoken Discourse: A Model for Analysis. London, Longman, 1981. 217 p.
4. Kinsella S. Shopaholic Ties The Knot. London, Black Swan, 2002. 394 p.
5. Mackay S. The Orchard on Fire. London, Minerva, 1995. 215 p.
6. Owen M. Apologies and Remedial Interchanges: A Study of Language Use in Social Interaction. Berlin, Mouton, 1983. 192 p.
7. Pym B. A glass of Blessings. London, Virago, 2009. 277 p.
8. Sacks H., Schegloff E., Jefferson G. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation. Language. 50 /4, 1974. P. 696 – 753.
9. Smith A.M. The No. 1 Ladies' Detective Agency. London, Abacus, 2010. 250 p.
10. Spark M. Symposium. London, Virago, 2006. 147 p.
11. Stenstrom A. Questions and Answers in English Conversation. *Lund Studies in English*, Malmo, Liber Forlag, 1984. 352 p.
12. Trollope J. The Men and the Girls. London, Black Swan, 1993. 319 p.
13. Trollope J. The Rector's Wife. London, Black Swan, 1992. 285 p.
14. Tsui A. B.M. English Conversation. Oxford, Oxford University Press, 1994. 298 p.
15. Waters S. The Night Watch. London, Virago, 2011. 506 p.
16. Wickham M. The Tennis Party. London, Black Swan, 1996. 336 p.